

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 80 (2020) 3, 537—549

Besedilo prejeto/Received:04/2020; sprejeto/Accepted:09/2020

UDK/UDC: 811.163.6:929Slomšek A.M.

DOI: 10.34291/BV2020/03/Rezar

© 2020 Rezar, CC BY 4.0

Cvetka Rezar

Pomen Slomškovega pridižnega jezika za slovensko knjižno normo

The Meaning of Slomšek's Sermon Language for Slovenian Literary Norm

Povzetek: Prispevek obravnava konstruktivno vlogo Slomškovega pridižnega jezika pri oblikovanju enotnega slovenskega knjižnega jezika. Pri tem izhaja iz spoznanj, da se je slovenski knjižni jezik od Trubarja do Slomška normativno razvijal in oblikoval ob pridižnem jeziku. Pomen Slomškove vloge v tej kontinuiteti avtorica ugotavlja na podlagi glasoslovno-oblikoslovnih značilnosti jezika njegovih pridig, ki odražajo Slomška kot zagovornika poenotenja slovenskega jezika in so tesno povezane tudi z njegovimi teoretičnimi izhodišči, jezikovnim načrtovanjem ter splošnimi prizadevanji za slovenski jezik. Slomšek je namreč ohranjal jezikovno tradicijo, ljudski jezik, ki ga je nadgradil v trden knjižni sistem. Tako je pri izbiri jezikovnih različic zavestno sledil osrednjeslovenskemu tipu jezika, a ga obenem soočal z značilnostmi svojega jezikovnega prostora. Pri tem ni v celoti sprejemal niti Metelkovega središčnoslovenskega knjižnega sistema niti Dajnkovega vzhodnoštajerskega, temveč je sledil Murkovim jezikovnosistemskim rešitvam, ki so nakazovale pot sprejemanja novih oblik. Te je kot zagovornik poenotenja sprejemal v svoje pridige, čeprav še ne povsem dosledno. Slomšek je v svojih pridigah – ob njihovi versko-vzgojni vlogi – pomembno oblikoval in utrjeval knjižno normo. S slogovno dovršenostjo svojih pridig je izvirno zaznamoval tudi cerkveno govorništvo 19. stoletja, predvsem pa so bile njegove pridige učinkovito sredstvo kultiviranja slovenskega naroda in jezika.

Ključne besede: Anton Martin Slomšek, osrednjeslovenski knjižni jezik, vzhodnoslovenski knjižni jezik, pridige, jezikovna analiza, jezikovna norma, pridižni jezik

Abstract: The article deals with the constructive role of the language of sermons by Slovenian bishop Anton Martin Slomšek (1800–1862) in the formation of a unified Slovenian literary language. It stems from findings that Slovenian literary language from Trubar to Slomšek has normatively been developing and forming along with sermon language. The author establishes Slomšek's important role in this continuity on the basis of phonetic and morphologic features of his sermon language which show Slomšek as an advocate of the unification

of the Slovenian language and are also tightly bound to his theoretical bases, language planning and general efforts for the Slovenian language. Namely, Slomšek maintained linguistic tradition, people's language which he upgraded to a solid literary system. Thus, he consciously followed the Central Slovenian language in choosing linguistic variations and faced it with characteristics of his own language environment. In this regard, he did neither accept Franc Metelko's Central Slovenian literary system nor Peter Danjko's Eastern Styrian. Instead, he followed Anton Murko's systemic linguistic solutions showing the way of accepting new inflective forms which he, as an advocate of unification, accepted into his sermons, even though not consistently at that time. Apart from its religious and educational role, Slomšek's sermons have irreplaceably formed and reinforced literary norm. With its stylistic perfection he also permanently marked the 19th century church rhetoric and above all, his sermons have been an effective means of cultivating Slovene nation and language.

Key words: Anton Martin Slomšek, Central Slovenian literary language, Eastern Slovenian literary language, sermons, linguistic analysis, language norm, sermon language

1. Uvod

Potencialu, ki ga imajo pridige za slovenistične in druge raziskave, raziskovalci posvečajo manj pozornosti, kot bi glede na širši kulturni pomen, ki so ga imele v slovenskem zgodovinskem razvoju, pričakovali. Z vidika slovenskega jezikoslovja na to opozarja tudi Martina Orožen, ki pridigi pripisuje izredno pomembnost, saj je vse od pokristjanjevanja bistveni sestavni del verskega oznanjevanja v narodnem jeziku. Poleg tega je »pridiga najstarejši vzorec kulture govora in je skozi vso zgodovino versko-vzgojno in jezikovno ustvarjalno delovala na široke ljudske množice, ki jih je nenavadnost izražanja prevzemala« (Orožen 2010d, 459). Prispevek opozarja na ovrednotenje zlasti Slomškovih pridižnih besedil z vidika njihove konstruktivne vloge v razvoju slovenskega knjižnega jezika, pri čemer je treba upoštevati celotni razvojni vidik slovenske pridige od Trubarja do Slomška.

Kot trdno vpet v ta kontekst slovenske pridige je Slomšek v širši slovenski kulturni zavesti skoraj pozabljen in kot pridigar objektivno premalo vrednoten, čeprav ga že najpomembnejša življenjepisca (Kosar 2012; Kovačič 1934–1935) predstavljata kot izjemno osebnost tudi na tem področju. Morda se zdi ta njegova pridigarska dejavnost za slovenstvo manj pomembna in za znanstvenoraziskovalno obravnavo pre malo privlačna.¹ Vendar je njegova pridiga ne samo oznanjevalni, temveč tudi narodnozaveščevalni ter jezikovno-normativni in stilistični dosežek – z vidika tedanje dobe

¹ Gre za širšo problematiko slovenske literarne zgodovine, na kar opozarja Martina Orožen (2010b, 276–277; 2010b, 314–315). V novejšem času je raziskovanje Slomškove pridigarske dejavnosti nekoliko napredovalo – med drugim naj opozorimo na znanstvenokritično izdajo *Treh pridig o jeziku* in disertacijo Cvetke Rezar (2019) „Normativne in slogovne značilnosti Slomškovih pridig“.

celo presežek. Zato ima za slovenstvo v najširšem pomenu neprecenljiv pomen. Zaradi vzvišenosti Božje besede je Slomšek od pridigarjev pričakoval, da pridižno besedo podajajo v lepi jezikovni obliki, za kar si je v praksi prizadeval tudi sam.

2. Pomen pridižnega jezika do Slomška

2.1 Vpliv pridižnega jezika na osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik

Razvojni pregled glasoslovno-oblikoslovnih značilnosti pridižnega jezika od Trubarja do Slomška potrjuje,² da so se odločilni premiki v razvoju tedanjega knjižnega jezika oblikovali in potrjevali prav ob pridigi. Ta je veljala za javno učinkujočo uresničitev knjižnega jezika posameznih jezikovnih področij in ga oblikovala v sistemu. Na osrednjeslovenski knjižni jezik so med vidnejšimi pridigarji v slovenskem prostoru pomembneje vplivali predvsem Primož Trubar v protestantski dobi, Matija Kastelec, Janez Svetokriški, Rogerij Ljubljanski in Jernej Basar v baročni dobi³ oziroma dobi katoliške obnove,⁴ Ožbalt Gutsman (iz koroškega jezikovnega prostora), Marko Pohlin in Jurij Japelj v obdobju razsvetljenstva, Paškal Škrbinc in Friderik Irenej Baraga pa v obdobju purizma. Med pomembnejšimi pridigarji, ki so odločilno vplivali na vzhodnoslovenski knjižni jezik, pa so bili Anton Kreml, Jožef Borovnjak in Anton Martin Slomšek.

2.2 Pridižni jezik kot živ, govornjeni slovenski jezik

Pridigarji so imeli vseskozi neposreden, živ stik z jezikom svojih poslušalcev, ki so ga morali dobro poznati, če so želeli biti razumljivi najširšemu krogu ljudstva. Tako je bil pridižni jezik, kot ga izkazujejo pridige prej navedenih pridigarjev, živ, govornjeni slovenski jezik. V njem so se – po Trubarjevem vzoru normiranja osrednjeslovenskega knjižnega jezika – narečne značilnosti pokrajine združevale v kultiviran knjižni sistem. Jezikovne značilnosti pridižnega jezika potrjujejo, da so pridigarji od Trubarja do Slomška v pridižni jezik vnašali razlikovalne prvine svojega govornega okolja in jih nadnarečno združevali v knjižni sistem.

Trubarjev pridižni jezik izkazuje utemeljenost na dolenski osnovi z upoštevanjem takrat že nastajajočega središčnega ljubljanskega govora. Vezni člen med protestantsko knjižno tradicijo in baročnim pridigarstvom predstavlja jezik Kastelčevih nabožnih besedil,⁵ saj je normativno ohranjal protestantski knjižni jezik.

² Podrobnejši pregled jezikovnih značilnosti izbranega pridižnega korpusa glej v Rezar 2019, 18–98.

³ Med temi opozarjamo tudi na p. Antona Brešana, enega izmed frančiškanskih retorjev z izpričanim obsežnim opusom.

⁴ V tem obdobju bi bilo zanimivo omeniti še znamenitega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, vendar so njegove ohranjene pridige oziroma osnutki zanje v latinščini, zato jih v to raziskavo ni bilo mogoče vključiti – čeprav naj bi pridigal v domačem jeziku. Več o njih glej v Visočnik 2018, 849–851.

⁵ Pisno tradicijo so v dobi katoliške obnove oživljali in nadaljevali tudi lekcionarji, npr. *Evangelia inu lystvi* (1612) Janeza Čandka idr.

Temu je zavestno sledil tudi Svetokriški, a je v pridižni jezik že vnašal prvine rodnega zahodnoslovenskega govornega okolja z narečnimi vipavskimi značilnostmi – to potrjuje vpliv narečne razcepljenosti slovenskega jezika. Njegovi jezikovni normi je bil zelo soroden Rogerijev pridižni jezik, ki izkazuje sočasno stanje osrednjega (kranjskega) jezika z vidnejšim vplivom gorenjščine. V baročni dobi se je vpliv narečne razcepljenosti slovenskega jezika in ob tem prvini govornega jezika na protestantsko jezikovno izročilo izrazito stopnjeval z Basarjevim pridižnim jezikom, ki izkazuje odmik od protestantske knjižne tradicije in se približuje gorenjskim knjižnim prvina – te so bile pozneje uzakonjene s Kopitarjevo slovnico. V pridižnem jeziku so se tako odražale vedno večje razlike med osredneslovensko jezikovno normo Dalmatinove pisne tradicije in živo jezikovno rabo, kar se je v razsvetljenstvu še stopnjevalo. Pohlin je na primer v svoje pridižne prevode vnašal gorenjske razlikovalne prvine, ki so bile odraz tudi njegovih samovoljnih odločitev, ne pa razvojno utemeljenih teženj, in sočasne prvine ljubljanske mestne govorice. Na drugi strani sta tako Gutsman kot Slomšek v pridižni jezik vnašala koroške govorne prvine, Krempel in Slomšek oba vzhodnoštajerske, Borovnjak pa prekmurske.

V slovenskem pridižnem jeziku od 16. stoletja do sredine 19. stoletja se kaže na eni strani ohranjanje starega slovenskega knjižnega jezika, ki je svojo arhaičnost in kalkiranost skozi stoletja izgubljal, na drugi strani pa vse večji vpliv govornega jezika z odrazi različnih narečij, znotraj katerih so slovenski pridigarji živeli in delovali.

2.3 Pridižni jezik kot dokaz za obstoj pokrajinskih knjižnih različic

Pridigarji različnih pokrajinskih različic (kranjske, koroške, štajerske in prekmurske) v svojih pridigah izkazujejo pokrajinske glasoslovno-oblikoslovne jezikovne značilnosti, kar potrjuje, da je pridižni jezik tudi odraz pokrajinske jezikovne razcepljenosti slovenskega jezika.

V 18. stoletju sta se oblikovali vzhodnoštajerska in prekmurska knjižna različica, do izraza je prišla še koroška. Gutsman kot njen najpomembnejši predstavnik je v jeziku svojih nabožnih besedil oblikoval nadnarečno kultivirano podobo jezika koroškega jezikovnega prostora in se obenem vidno približeval osredneslovenskemu. Ta se je nato s pridižnimi zapisi gorenjskih pridigarjev normiral v osrednji tip knjižnega jezika, utemeljen na knjižni tradiciji kranjskega prostora. Pri tem je imel pomembno vlogo Japelj, saj je s svojimi pridigami vidno prenovil tradicionalno knjižno normo tako, da je vanjo vnašal nekatere žive gorenjske jezikovne prvine. Tako Gutsman kot Japelj sta si pomembno prizadevala za oblikovanje splošnoslovenskega knjižnega jezika. Utrjevanje knjižne norme je v pridižnem jeziku nadaljeval Škrbinc; v obdobju purizma⁶ pridižni jezik odseva njeno intenzivno prečiščevanje. To je vidno zlasti v jeziku Baragovih nabožnih besedil, ki izkazujejo normativno jezikovno dognanost in v tistem času nepreseženo prenovno (ljudskega) kranjskega knjižnega jezika (Orožen 2010c, 220).

⁶ Purizem je na Slovenskem zaznamoval čas od izdaje Kopitarjeve slovnice (1809) do uvedbe tako imenovanih novih oblik sredi 19. stoletja. Gre za jezikovno preobrazbo starega kranjskega knjižnega jezika v sodobnejši, govornemu jeziku bližji, a izvirnejši „kranjsko slovenski“ knjižni jezik.

Dvojnični razvoj knjižne norme (Jesenšek 2011, 234) potrjujejo pridige vzhodnoslovenskega jezikovnega prostora. Vzhodnoštajerski tip knjižne norme izkazuje Kremplov pridižni jezik, ki se je sicer zgledoval po starejših piscih osrednjeslovenskega prostora in njihove značilnosti prenašal v vzhodnoslovensko različico: tako je zavestno povezoval obe knjižni normi. Podobno se je osrednjemu tipu knjižnega jezika v svojih pridigah približeval tudi Borovnjak kot eden vidnejših pridiigarjev prekmurske knjižne različice, ki pa je prav tako zagovarjal jezikovno združitev s središčem.

Zadnji v tej razvojni verigi, v kateri je pridižni jezik nosilec najpomembnejših razvojnih stopenj od prve knjižne uresničitve v 16. stoletju do knjižnega poenotenja sredi 19. stoletja, je Slomšek. V svojih pridigah je izhajal iz prečiščenega kranjskega jezika, v katerega je premišljeno vnašal razlikovalne prvine vzhodnoštajerske in koroške knjižne različice ter tako zavestno težil k poenotenju slovenske knjižne norme.

2.4 Pridižni jezik kot nadgradnja jezikovne tradicije s sodobnimi jezikovnimi dogajanjem

V pridižnem jeziku se je slovenska jezikovna tradicija nadgrajevala s sodobnimi jezikovnimi dogajanjem, to pa se je povezovalo v zanesljivo in trdno slovensko jezikovno normo ter predpis. S Kopitarjevim jezikovnim konceptom je prišlo do soočanja pisne tradicije z govorno podobo jezika. Pojavile so se težnje, da je treba izhajati iz izvirnih prvin živega jezika, torej iz ljudske osnove, in tuje skladenjsko-besediščne prvine nadomestiti z izvirnimi slovenskimi – če so te seveda zgodovinsko potrjene. Jezikoslovna analiza izbranih pridig je potrdila,⁷ da so se težnje purističnega obdobja v praksi začele uresničevati najprej v nabožnem slovstvu, predvsem v pridižnem jeziku – prav pridižni jezik je namreč z osvobajanjem od kalkov odločilno vodil k poenotenju in odpiral možnost širše jezikovne normativnosti. Slomškova pridiga je bila z besedilno-jezikovnega vidika pomemben člen puristične strukturne preobrazbe slovenskega knjižnega jezika.⁸ Ta je zajela vse takratne jezikovne zvrsti in se po živem jeziku približala izvirnejšim skladenjskim prvinam slovenskega jezika – ob tem je tudi pomembno utrjevala normiranje poenotene glasoslovno-oblikoslovne podobe knjižnega jezika.

3. Pomen Slomškovega pridižnega jezika

3.1 Slomškov pridižni jezik kot ljudski jezik

Slomšek je v svojem pridižnem jeziku ohranjal jezikovno tradicijo – ljudski jezik, ki ga je nadgradil v trden knjižni sistem. Zavedal se je njegove vrednosti tako pri nor-

⁷ Glej Rezar 2019, 68–98.

⁸ V Slomškovih pridigah izginjajo npr. glagolski kalki, kalkirane zveze s predlogoma *skozi* in *čez*, skladenjsko-besedotvorni in besediščni kalki ipd.

miranju enotnega knjižnega jezika kot tudi pri vzpostavljanju stika s preprostim prebivalstvom.⁹ Prepričan je bil, da je duhovnik pri svojem delu uspešen le, »če uči v ljudskem jeziku« (Ambrožič 2010, 30). Ljudski jezik mu ne pomeni ‚kmečkega‘ jezika, saj ni preprost in robot, ampak živ, kultiviran jezik večine (Jesenšek 2003, 674). Ciljno se je torej usmeril k jeziku ‚ljudstva‘ in se ni več zgledoval po starejših predhodnikih – zato je lahko k jezikovni tradiciji pristopil kritično in iz jezika zavestno izločal kalke, ki so se v jezikovnem razvoju ohranjali še iz protestantske knjižne tradicije (Orožen 1996, 104–110).

Živ ljudski jezik pri Slomšku potrjujejo tudi narečne značilnosti¹⁰ – zlasti štajerske in koroške. Ob natančni raziskavi posameznih pridig bi se verjetno izkazalo, da ima morda celo vsaka posamezna Slomškova pridiga kar več značilnosti jezikovnega prostora¹¹ in časa, v katerem je nastala (npr. koroški izraz *dro* najdemo predvsem v pridigi, ko je bil župnik v Vuzenici). Vendar večina teh značilnosti ostaja skupnih, saj je bil Slomšek vseskozi razpet med štajersko-koroški in osrednjeslovenski jezikovni prostor. Čeprav je po eni strani želel ostati jezikovno blizu svojim poslušalcem in je pri tem ohranjal njihove narečne glasoslovne različice, jih je po drugi strani zavestno vzgajal za enotno jezikovno normo in v svoje pridige vpletal nadnarečne oblike – tiste, ki jih je prepoznaval kot vseslovensko sprejemljive.

3.2 Slomšek kot zagovornik jezikovnega poenotenja

Slomšek je bil pomemben zagovornik poenotenja slovenskega jezika.¹² Ne le v teoretičnih izhodiščih, ki jih je kot misli o jeziku izrazil v pismih, pridigah, govorih in drugih delih,¹³ temveč tudi v jezikovni rabi je s pridigami izkazoval, da nasprotuje jezikovnemu partikularizmu, ki ga je prepoznaval npr. v Dajnkovih delih. Rešitve na oblikoslovni in glasoslovni ravnini njegovih pridig kažejo, da je zavestno sledil osrednjeslovenskemu tipu jezika in ga soočal z značilnostmi svojega jezikovnega prostora. V tem prizadevanju je bilo prelomno leto normiranja in uveljavljanja

⁹Slomškovo trdno vpetost v govorno podobo jezika potrjujejo npr. glasoslovno spremenjene oziroma reducirane slovnične oblike (*pred hudim navadam*) – ki jih Slomšek sicer ni rabil pogosto, saj je težil h knjižni rabi – in pestrost drugih narečnih in pokrajinskih različic (npr. oblika *danes* se pojavlja še v različicah *dans, dnes, dnež, dones, donj, denes*).

¹⁰ O narečnih značilnostih v Slomškovem jeziku glej v Zorko 2010.

¹¹ Taka je npr. pridiga *God noviga léta 1825* (hrani Nadškofjski arhiv Maribor pod signaturo IV-A-6), ki ima veliko koroških jezikovnih značilnosti, kar je Slomšek pojasnil v pripisu: *Pridiga eno mavo po koraŕhko per f: Duhu v' Zelovzi*; ali pa pridiga *Na binkofhtno nedélo. S: kerfhanŕka zerkuv isvelizhanŕka barka f: Duha* (signatura IV-A-9), v kateri je koroških značilnosti sicer manj, pa še te je Slomšek pozneje delno sam popravil (npr. *Bueh* → *Bog*, *pregriefhni fviét* → *pregrefhni fviét*).

¹² Na tem mestu je predstavljeno predvsem Slomškovo prizadevanje za poenotenje jezikovnih oblik, vendar se je Slomšek s svojimi jezikovnozdrževalnimi težnjami zelo zavzemal tudi za poenotenje črkopisa v abecedni vojni, ki se je takrat razmahnila tako v osrednjeslovenskem prostoru kot tudi po severovzhodnih slovenskih pokrajinah (Rajh 1991, 383–386).

¹³ Npr. »Skoz naše dežele tečejo Sava, Drava, Mura, Savinja, daleč so narazen, pa se nazadnje prijazno snidejo. Našim rekam bodimo tudi mi podobni; Slovenec je Kranjec, Slovenec Korošec, Slovenec kakor Štajerc, bratje smo drug drugemu. Po potu omike se približujemo drug drugemu in srečen čas, ko bode v jeziku slovstvena ena hiša, eden narod, eno slovenstvo, en govor!« (Slomšek 1821) Več v Rezar 2019, 115–121.

novih oblik.¹⁴ Takrat je Slomšek začel v jeziku svojih pridig zavestno zamenjevati stare oblike z novimi, čeprav jih v rabi še ni povsem dosledno utrdil. To potrjujejo spodaj naštetje pomembnejše jezikovne značilnosti njegovih pridig.

V orodniku ednine in dajalniku množine moškega in srednjega spola (velja povsod spodaj) je Slomšek nihal med tradicionalno osrednjeslovensko končnico *-am* (*pred altarjam*), ki jo je po Metelkovem zgledu uvrstil tudi v svojo slovnico, in vzhodnoslovensko *-om* (*nad sinom*). Zadnjo je pozneje v skladu z Murkovimi rešitvami približevanja vzhodnoslovenskih oblik osrednjeslovenskim prepoznaval kot normativno sprejemljivejšo (poleg tega je bila etimološko utemeljena) in jo vse bolj uporabljal tudi v pridigah. V dajalniku in mestniku ednine je nihal med prevladujočo osrednjeslovensko končnico *-u* (*otroku*), ki jo je zagovarjal Metelko, in vzhodnoslovensko končnico *-i* (*ozheti*), ki jo je zagovarjal Dajnko, prednost pa ji je Slomšek dajal tudi v svoji slovnici; v takih primerih se kaže vpliv Slomškovega rodnega govornega okolja na njegovo jezikovno normo. V mestniku množine je nihal med prevladujočo končnico *-ih* (*po potih*), ki jo kot edino navaja v svoji slovnici, zagovarjala pa sta jo tudi Dajnko in Metelko, in redkejšo (ustrezno v ženskem spolu) obliko *-ah* (*po potah*), ki jo je prevzemal iz živega stika s štajerskim govornim okoljem. V orodniku množine je nihal med prevladujočo končnico *-i* (*pred otrozi*), *-ami* (*s' jeskami*), ki jo je v svoji slovnici postavljajal na prvo mesto, in reducirano *-mi* (*pred ljudmi*); njegova raba tako sledi Murkovim rešitvam. Preglas *o* v *e* za *c*, *j*, *č*, *ž*, *š* je uresničeval nedosledno (*poľufhavzov*, *poľufhavzev*) – vendar pa to vprašanje ni bilo urejeno niti v sočasnih slovnica.

V ženski sklanjatvi se nihanje oblik kaže pri samostalnikih na *-ev*, ki namesto ničte končnice v izhodiščni obliki prevzemajo *a*-jevsko končnico (*molitva*). Gre za tipične govorne oblike, ki so poznane tudi Dajniku, Metelku in Murku. V orodniku ednine se pojavlja še vzhodnoslovenska oblika *-oj* (*sa molitvijoj*), ki jo Slomšek navaja tudi v svoji slovnici, prav tako Murko. Sicer pa se izpričane končnice ženske sklanjatve večinoma ujemajo tako z njegovo slovnico kot drugimi sočasnimi slovniciami.

V srednji sklanjatvi se kaže feminizacija nevter (*nebefe*) – pojav, ko se samostalniki srednjega spola sklanjajo po ženski sklanjatvi.

V pridevniški sklanjatvi za moški in srednji spol nove oblike še niso upoštevane, saj v rodilniku in tožilniku ednine raba končnic niha: *-iga* (*hudiga*) in *-ega* (*svete-ga*), v dajalniku *-imu* (*greľfhnimu*) in *-emu* (*pravičnemu*) in v mestniku *-im* (*v'ľvetim*) in *-em* (*v posvetnem*). Osrednjeslovenske končnice *-iga/-imu/-im* prevladujejo v pridigah do leta 1850, čeprav se že pojavljajo posamezni primeri končnic *-ega/-emu/-em*, ki jih je Slomšek intuitivno prevzemal iz vzhodnoslovenskega prostora

¹⁴ Na nove oblike je začel opozarjati Matija Majer, Luka Svetec jih je prvi vpeljal v pisavo (1849), Anton Janežič pa jih je normativno uzakonil v svoji slovnici (1854, 1863). Sredi 19. stoletja so predstavljale najsprejemljivejšo možnost poenotenja prevladujoče kranjske in hkrati koroške ter vzhodnoštajerske pokrajinske knjižne različice na glasoslovno-oblikoslovnih ravnini. Nove oblike so bile: končnice *-om*, *-oma* namesto *-am*, *-ama*; *-ega*, *-emu*, *-em* namesto *-iga*, *-imu*, *-im*; ujemanje needninskih oblik pridevnika srednjega spola s samostalnikom; ujemanje pridevniškega primernika oziroma presežnika s samostalnikom v spolu; pripone *-nu*- druge glagolske vrste namesto pripone *-ni*-; veznik *da* namesto *de*.

kot normativno sprejemljivejše. Njihova raba pa vidno narašča po letu 1850, kar potrjuje, da je nove oblike sprejemal zavestno. Slomšek se je torej zavedal normativne sprejemljivosti obrobni oblik, čeprav se je v praksi nekoliko bolj zgledoval po oblikah iz središča.

Pridevniška končnica *-ej* (*svetej*) z deiktičnim *j* v dajalniku in mestniku ednine ženskega spola je bila značilnost koroškega jezikovnega prostora, kar potrjuje vpliv živih govornih okolij, v katerih je Slomšek deloval. V svoji slovnici jo je postavil celo na prvo mesto, medtem ko je pri Dajniku, Metelku in Murku ni zaslediti.

Pogosto se pojavlja neujemanje določila in odnosnice kot rezultat maskulinizacije (*lepi vefeli deza*) in feminizacije – zlasti drugi narečni pojav je značilen za štajerski jezikovni prostor. Namesto današnje knjižne končnice *-a* nastopa končnica *-e* iz ženske sklanjatve (*lepe mefta*), medtem ko v slovnici srednjepolsko končnico *-a* postavlja na prvo mesto. S tem se oddaljuje od Dajnka, ki ima feminizirane končnice, vendar Metelko in Murko ob teh opozarjata tudi na izvorno srednjepolsko končnico.

Stopnjevanje pridevnika je večinoma obrazilno s *-ši* (*hujših*), *-ji* (*-ji* → *i*) (*težje*, *veči*), *-ej(š)(i)* (*imenitnejši*). Opisno stopnjevanje je uresničeno predvsem z zastarelo predpono *nar-* (*nar imenitnej*) namesto (sicer splošne slovanske) novejše *naj-* (*najimenitnej*) – pogosto zapisano narazen. Členico *nar-* je z uvedbo novih oblik zamenjala *naj-*, danes pa je še ohranjena v narečju. Slomšek se je pri tej rabi vidno zgledoval po Metelku in Murku, ki imata *nar-/naj-*, kot ima v slovnici tudi sam, medtem ko je Dajnko zagovarjal le *naj-*. Pri primerniku in presežniku se uporabljajo tako posplošena moška končnica *-i* za vse tri spole (*nar svetejſhi*) kot tudi prvotne končnice *-i* (*nar lubſhi*) za moški in *-e* (*naj dražje*) za srednji spol ter ženska *-a* (*naj dražja*), ki je v slovenskem razvoju nadomestila prvotno končnico *-i*. Slomšek tu ni bil povsem dosleden, saj se posplošene oblike v pridigah pojavljajo še po sprejetju novih oblik. Dvojničnost, ki potrjuje Slomškovo široko jezikovno razgledanost, se kaže tudi v njegovi slovnici, kjer je sicer posplošene moške končnice postavil na prvo mesto. Pri taki rabi je nihal med Dajnkovo vzhodnoslovensko normo in Metelkovo osredneslovensko ter se približeval Murku, ki je po štajerskem vzoru dajal prednost ženskim razlikovalnim končnicam.

3.3 Normativnost Slomškovega pridižnega jezika v primerjavi s sočasnimi slovnici

Slomšek je sočasno jezikovno dogajanje na Slovenskem spremljal – in ga skušal tudi v praksi uresničevati, prav tako sooblikovati. Sledil je Kopitarjevemu kranjskemu knjižnemu sestavu in ga preobražal z upoštevanjem razlikovalnih prvin slovenskega jezikovnega obrobja (Orožen 1996, 104–107). Primerjalni pregled oblikoslovnih značilnosti potrjuje, da v celoti ni sprejemal niti Metelkovega središčno-slovenskega knjižnega sistema (ta je bil zanj sicer sprejemljivejši od Kopitarjevega, vendar je premalo upošteval razlikovalne jezikovne prvine nekranjskih knjižnih različic) niti Dajnkovega vzhodnoštajerskega, ki ga je ta poskušal normirati v svoji slovnici. Raje je sledil Murkovim jezikovnosistemskim rešitvam, ki so na podlagi

diahrono utemeljene variantnosti kompromisno nakazovale pot približevanja osrednjeslovenskemu knjižnemu jeziku, a z nekaterimi štajerskimi jezikovnimi posebnostmi in prizadevanjem za poenotenje knjižne norme s sprejemanjem novih oblik – v tem sta si bila z Murkom jezikovnonazorsko zelo blizu. Čeprav je pripravil tudi svojo slovnico *Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborene*,¹⁵ ni slepo sledil ‚svojim‘ oblikam, temveč je znal jezikovne oblike intuitivno izbirati in uporabljati glede na sočasni jezikovni razvoj – kadar je to prepoznaval za normativno najboljšo rešitev predvsem z vidika jezikovnega poenotenja. Oddaljevanje od lastne slovnice hkrati tudi potrjuje, da je v njej vidno sledil Metelku, medtem ko je bil sam v splošni rabi bolj vezan na štajerski in koroški jezikovni prostor.

3.4 Slomškov jezikovni nazor

Slomškov nazor o jeziku¹⁶ je izrazito romantičen, kar je neposredno izražal zlasti v pridigah o jeziku, in narodnozdrževalen: prepoznaval je neločljivo povezanost med jezikom in narodom (en jezik – en narod). S tem je neposredno povezana njegova težnja po jezikovnem poenotenju, v kateri je videl pogoj za nacionalno združitev Slovencev v eni državi. Slomškov pogled na jezik je tudi pozitiven – znal je razumsko presoditi, kaj je dobro za slovenščino ne le v tistem času, ampak tudi za njen obstoj v prihodnosti. Ob mnogih takratnih težnjah se je zelo dobro zavedal elementov, ki obstoj jezika zagotavljajo dolgoročno, in tudi elementov, ki njegov razvoj zavirajo. Med temi zadnjimi je opozarjal zlasti na nevarnosti: (a) pokrajinske razcepljenosti, ki s svojo razlikovalnostjo ne vodi v narodno in jezikovno poenotenje, temveč v razdiralnost; (b) ilirističnih teženj, ki so spodbujale nastanek južnoslovanskega naroda in skupnega knjižnega jezika; (c) arhaizacije jezika, ki je nasprotovala sprejemanju elementov živega jezika v knjižno normo in tako onemogočala jezikovno preobrazbo oziroma jezikovni dinamizem. Slomškov jezikovni nazor je torej jasen in odločen ter trdno in zdravorazumsko vpet ne le v sočasne razmere, temveč tudi v sodobnost slovenskega jezika in naroda.

3.5 Slomškovo jezikovno načrtovanje

Pri jezikovnem načrtovanju,¹⁷ ki je izhajalo iz njegovih teoretičnih jezikovnih izhodišč, si je Slomšek kot velik zagovornik jezikovne enakopravnosti slovenščine z nemščino v takratni avstrijski skupni državi prizadeval za njeno uradno rabo v vseh socialno- in funkcijskozvrstnih položajih jezika (Jesenšek 2003, 671). Med drugim je to pomenilo, da bi bila slovenščina učni jezik v osnovni (nedeljski) šoli, v gimnaziji pa nemščina – a s posebnimi urami slovenskega jezika. S tem je skušal doseči, da bi se lahko slovenščina ob prevladujoči nemščini čim bolj normalno raz-

¹⁵ Hrani Univerzitetna knjižnica Maribor, rokopis pod signaturo Ms 167, prepis pa pod signaturo Ms 318.

¹⁶ Slomšek ni bil jezikoslovec, bil pa je skrben zapisovalec jezika, njegov ljubitelj in skrbnik – v marsičem celo razsodnik v vprašanih, ki so jih zapisovali njegovi predhodniki in sodobniki. K jezikovnim vprašanjem je pristopal zelo objektivno in razsodno, predvsem pa na podlagi dolgoletnih pedagoških izkušenj (Orožen 1996, 110).

¹⁷ Več o Slomškovem jezikovnem načrtovanju in njegovi jezikovni politiki, ki ne velja le za 19. stoletje, temveč v marsičem odkriva usodo slovenskega jezika in naroda tudi v sodobnem evropskem prostoru, glej v Rezar 2014. Na aktualnost Slomškove besede o jeziku v sodobnosti opozarja tudi Stanonik 2011, 557.

vijala in skladno s svojimi zmožnostmi iz ‚jezika za domačo rabo‘ prešla tudi v uradovno življenje. Slomšek je preiščeno načrtoval mesto slovenščine ne le za svoj čas, ampak tudi za poznejša obdobja – njegov pogled na slovenščino je lahko v marsičem aktualen za sodobno jezikovno načrtovanje. Pomembno je vplival tudi na slog pisanja – z oblikovanjem teoretičnih izhodišč cerkvenega govorništva je v *Vajah cerkvene zgovornosti* opozoril na izvirne slovenske elemente jezikovnega oblikovanja.

4. Sklep

Knjižni jezik se je ob slovenski pridigi vidno oblikoval in učinkovito utrjeval v vseh zgodovinskih obdobjih, o čemer imamo več dokazov zlasti iz časa od normiranja knjižnega jezika v 16. stoletju do normiranja enotne knjižne norme sredi 19. stoletja. Pridige tako niso imele le versko-vzgojne vloge, temveč so bile tudi središče oblikovanja in utrjevanja knjižne norme. V tem kontekstu imajo Slomškove pridige izjemno pomembno vlogo. V njih se namreč kaže njegova odgovorna drža do slovenskega jezika, saj je upošteval tako jezikovna spoznanja kot normativna dognanja takratnega časa. V pridigah je uresničeval jezikovno normo, ki je bila najprimernejša ne le zgodovinsko in etimološko ter glede na sočasni jezikovni razvoj, temveč tudi z daljnosežnega vidika obstoja slovenščine v prihodnosti – poenotena za ves slovenski prostor. Zdravorazumsko je znal prepoznati nevarnosti takratnih partikularističnih jezikovnih stranpoti. Čeprav trdno zasidran v svojem štajerskem pokrajinskem jezikovnem prostoru in obenem v tesnem stiku z narečnimi govori (zlasti koroškimi, štajerskimi in panonskimi) svojih poslušalcev, je to znal preseči v sprejemanju in uresničevanju širše sprejemljivih jezikovnih pojavov. Zelo jasno in odločno je zagovarjal vse tisto, kar je prepoznal kot najprimernejše za ves slovenski prostor tako narodnostno kot jezikovno (to je razumel kot neločljivo povezano). Z vidika norme tudi ni ustvarjal kakšnega svojega, individualističnega jezikovnega pogleda, ampak je v besedi in dejanju sledil temu, na kar so opozarjali že nekateri njegovi predhodniki (Kopitar, Primic) – iskanju in uresničevanju možnosti jezikovnega poenotenja za ves slovenski prostor. V tem izkazuje sicer še nekaj neenotnosti in mešanja jezikovnih oblik zlasti med osrednje- in vzhodno-slovenskimi različicami, kar pa je splošen odraz jezikovnega stanja v 19. stoletju, ki velja za normativno omahljivo.

Slomšku je bila pridiga – cerkveni govor učinkovito sredstvo kultiviranja slovenskega naroda in jezika, z njo je vzgajal svoje poslušalce v najširšem pomenu. Dvigoval je njihovo narodno in jezikovno zavest ter jim kazal, kako slovenska beseda lepo zveni, kako je lahko slovenski jezik sposoben vseh funkcijskih zvrsti, tudi uradnih, javnih govornih položajev – torej ni samo za domačo rabo. Slomšek je bil na tem področju edinstven – po njem namreč pridiga preide v svoje bolj osnovne oznanjevalne okvire. Vsak govorni položaj je izkoristil za kultiviranje slovenskega jezika. Pa ne le s pridigo, temveč s svojim vsestranskim prizadevanjem se je trudil različne generacije Slovencev jezikovno ozaveščati in jih z dobrimi knjigami učil slovensko razmišljati.

Z upoštevanjem stopnje jezikovnega razvoja tedanje dobe in glede na upovedalne dosežke takratnih ustvarjalcev je Slomšek kot pridigar nepresežen tako normativno kot tudi slogovno¹⁸ in trdno vgrajen v razvoj slovenskega knjižnega jezika, seveda pa je s tem izvirno zaznamoval cerkveno govorništvo 19. stoletja. Tako Slomšek ni bil le velika cerkvena osebnost, dober poznavalec človeka in časa, kulturno-zgodovinskih in družbeno-političnih razmer, temveč tudi velik mojster jezika in besede, Vse to je uresničeval v različnih zvrsteh, tako leposlovnih (pripovednih in pesniških), nabožno-slovstvenih, publicističnih, strokovno-izobraževalnih kot tudi bogoslužno oznanjevalnih – v pridigi. Prav z njim se je pri problematiki literarnozvrstne opredelitve pridige potrdilo, da pridiga ni opis dogodka, temveč navdihnjeno oznanjevalno dejanje – po besedah Martine Orožen (2010č, 274) gre za »posebno, namembnostno versko oznanjevalno jezikovno zvrst, ki se ob soočanju evangeljske resnice z življenjsko danostjo trajno na novo govorno uresničuje in skozi vso našo jezikovno zgodovino sooblikuje kulturo govora v vsakem družbenem okolju. S tega vidika so Slomškove zasluge za našo kulturno zgodovino še posebej neprecenljive.«

Jezikovno in slogovno dovršene Slomškove pridige so imele torej namen dosegati takratno slovensko ljudstvo najširšega sloja. Zato ni dvoma, da so ga ne le versko vzgajale, temveč tudi jezikovno-kulturno ozaveščale in oblikovale, predvsem pa so mu bile zgled kultivirane podobe maternega jezika.

Zaključimo lahko, da bi v slovenskem prostoru težko prišlo do jezikovnega poenotenja in morda bi slovenski jezik še danes ostal nepoenoten, na ravni pokrajinskih različic, če ne bi bilo razvoja pridižnega jezika. S tem lahko končno potrdimo tudi, da je v obravnavanem zgodovinskem razvojnem loku ključno vlogo imela Cerkev – ob oblikovanju najrazličnejših nabožnih besedil, med njimi zlasti pridig, je vodila razvoj jezika pri nas in skrbela za njegovo ohranjanje,¹⁹ z nedeljskimi šolami pa poskrbela za osnovno izobrazbo, ki jo je potreboval človek na slovenski zemlji.

Kratici

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor.

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor.

¹⁸ Slomškov pridižni opus čaka še temeljita raziskava s slogovnega vidika. Nekaj drobcev nakazujeta raziskavi Rezar 2012 in 2015, ki potrjujeta slogovno dovršenost Slomškovih pridig in njihovo oblikovanost po zahtevnih literarnoestetskih merilih. Ena izmed obravnavanih pridig je Slomškova pridiga ob novi maši Jakoba Stepišnika (glej tudi Škafar 2010, 36–37), ki potrjuje Slomškove ubeseditvene kakovosti, s katerimi se je znal primerno približati različnim naslovnikom, predvsem pa je izvirno prispeval h kulturi umetniškega izražanja in pridigo povzdignil na raven literarne zvrsti. Tega slovenska literarna zgodovina še ni ovrednotila, Martina Orožen pa poudarja: kar je dal visoki umetnostni poziciji Prešeren, je dal Slomšek drugim zvrstem, zlasti pridigi (Orožen 1996, 105).

¹⁹ To velja ne le za slovensko preteklost, temveč tudi za sodobnost, zlasti na področju slovenskih manjšin. Glej npr. raziskavo Munda Hirnök, Medvešek 2017 o vlogi Cerkve pri ohranjanju slovenščine v Porabju.

Reference

Viri

- Slomšek, Anton Martin.** 1821 [?]. *Inbegriff der slowenischen Sprache für Ingeborene*. Rokopis. UKM, signatura Ms 167. Prepis, UKM, signatura Ms 318.
- . 1821. *Napeljavni govor k Slovenskimu zboru 1821*. Rokopis. UKM, signatura Ms 11.
- . 1825. *K' keršhanfkimu govorjenju nagovor*. Rokopis. NŠAM, signatura IV-A-14.
- . 1828. *Na VII. nedelo po Binkujhtih. Od sakr. f. Sakona*. Rokopis. NŠAM, signatura IV-A-42.
- . 1829a. *Na I. nedelo p. Jf. 3 kraljih. Od dolshnoft otrok ino mladenzhov*. Rokopis. NŠAM, signatura IV-B-122.
- . 1829b. *Jesik zhlovejtki dvojna shila Dobriga ino hudiga napravila*. Rokopis. NŠAM, signatura IV-B-130.
- . 1836; 1840; 1846. *Moli ino Delaj! Pridiga sa kmete*. Rokopis. NŠAM, signatura VI-14.
- . 1838. *Pridiga per novi novi mafshi zheftivredniga, vijokouzheniga gojspoda Jakoba Stepijhnika. V' Zeli 19ga velikiga Jerpana 1838. Mafhnik angel boshji ino namefntnik Kriftufov*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-1.
- . 1840a. *Pofjedno nedelo po bink. Od otrok flabe reje*. Rokopis. NŠAM, signatura IX-15.
- . 1840b. *Tretjo nedelo po binkujhtih. Podoba Jesufoviga ferza*. Rokopis. NŠAM, signatura XVIII-C-18.
- . 1844. *Pridiga sa ffofarje. II. Nedelo po fs. 3 kraljah*. Na fhe shivljenje popotvanje. Rokopis. NŠAM, signatura IX-30.
- . 1847a. *Keršanska Beseda o posvečenju Celskiga opata Vodušek Matijeta*. Rokopis. NŠAM, signatura XIII-D-3.
- . 1847b. *Pozdrava noviga Pastirja*. Rokopis. NŠAM, signatura XIII-D-3.
- . 1849 [1838]. *Dolžnost svoj jezik spoštovati. Drobntinice 4:3–11*. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AMQTVK7M> (prijeto 7. 9. 2018).
- . 1851. *Ponkve častit spomin cerkve posvečenja in novih zvonov blagoslovenja*. Rokopis. Župnijski urad na Ponikvi.
- . 1852. *Keršanska Beseda o pozdravljenju častitih bratov misjonarjev pri sv. Jožefu v Celji*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-51.
- . 1859. *Nagovor o povzdigi častitnega korarja Glazer Marka*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-50.
- . 1860. *Keršanska Beseda o ponovljenju farne cerkve Marije Matere usmiljenja pri Slovenski*

- predmestni fari v Marburzi. Maria mati usmiljenja*. Rokopis. NŠAM, signatura XIII-D-5.
- . 1861a. *Perva postna pridga. Jezus vinska Terta svoji cerkvi*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-25.
- . 1861b. *Druga postna pridga. Od vinogradnikov*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-26.
- . 1861c. *Tretja postna pridga. Za družino*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-27.
- . 1861č. *Četerta postna pridga. Za stariše in gospodarjev*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-28.
- . 1861d. *Peta postna pridga. Za sine in hčere*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-29.
- . 1861e. *Šesta postna pridga. Kako se h Kristusu poverniti*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-30.
- . 1861f. *Sedma postna pridga. Kako z Kristusom veliko noč obhajati*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-31.
- . 1861g. *Kratko vodilo za malo in veliko ,berilo'. Blagim učiteljem dober svēt. Drobntinice 15:275–287*.
- . 1862a. *Vaje cerkvene zgovornosti. Drobntinice 16:3–46*.
- . 1862b. *Poduk za berače. Drobntinice 16:47–55*.
- . 1862 [?]. *Poduk za berače. Keršanski nauk za Berače*. Rokopis. NŠAM, signatura XXIII-A-48.
- . 2007. *Tri pridige o jeziku*. Elektronska znanstvenokritična izdaja. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/slomsek/html/slomsek.html#TOC> (prijeto 28. julija 2018).
- . [s.a.]. *Zakaj sim stvarjen*. Rokopis. NŠAM, signatura XVI-42.

Druge reference

- Ambrožič, Matjaž.** 2010. *Stepišnikov teološki študij. Bogoslovni vestnik 70, št. 1:25–35*.
- Jesenšek, Marko.** 2003. *Slomškov jezikovni nazor in slog*. V: Ada Vidovič Muha, ur. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*, 669–682. Obdobja 20. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- . 2011. *Osrednje in vzhodnoslovenski knjižni jezik – med alpsko in panonsko slovenščino*. V: Marko Jesenšek, ur. *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, 234–250. Zora 80. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

- Kosar, Fr.[anc].** 2012. *Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Kovačič, Franc.** 1934–1935. *Služabnik božji Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski*. 2 zv. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Munda Hirnök, Katalin, in Mojca Medvešek.** 2017. Vloga Katoliške cerkve pri ohranjanju slovenskega jezika v Porabju v preteklosti in danes. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 3/4:717–728.
- Orožen, Martina.** 1996. Teoretični in praktični jezikovni nazori Slomška. V: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*, 103–119. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- . 2010a. *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika*. Zora 74. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- . 2010b. Marko Pohlin – oblikovalec oznanjevalnih besedil v obdobju razsvetljenstva. V: Orožen 2010a, 166–195.
- . 2010c. Baragova vzgoja duhovnosti ob življenju svetnikov. V: Orožen 2010a, 220–239.
- . 2010č. Govorne prvine v jeziku Slomškove pridige kot besedilna novost nabožnega slovtva purističnega obdobja. V: Orožen 2010a, 257–274.
- . 2010d. *Pridige v knjižni prekmurščini*. V: Orožen 2010a, 459–469.
- Rajh, Bernard.** 1991. Slomšek in slovenska abecedna vojna v prvi polovici 19. stoletja. V: Avguštin Lah, ur. *130 let visokega šolstva v Mariboru: zbornik simpozija*, 383–386. Maribor: Škofijski ordinariat; Celje: Mohorjeva družba.
- Rezar, Cvetka.** 2012. Slogovne značilnosti dveh Slomškovih pridig: Poduk za berače in Keršanska beseda per novi maši častivrednega gospoda Stepišnika Jakoba. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 83, št. 4:84–101.
- . 2014. Zаметki jezikovne politike pri Antonu Martinu Slomšku. V: Marko Jesenšek, ur. *Slovenski jezik na stičišču več kultur*, 45–69. Zora 102. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- . 2015. Jezikovno-stilne značilnosti Slomškove pridige Od keršanske zloge ino edinosti u veri. *Edinost in dialog* 70, št. 1/2:123–134.
- . 2019. Normativne in slogovne značilnosti Slomškovih pridig. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Stanonik, Marija.** 2011. Teologija besede v slovenskem kulturnem in duhovnem prostoru. *Bogoslovni vestnik* 71, št. 4:553–566.
- Škafer, Vinko.** 2010. Slomšek in Stepišnik. *Bogoslovni vestnik* 70, št. 1:35–44.
- Visočnik, Julijana.** 2018. Kvintilijanova Šola govornišstva in pridiganje škofa Tomaža Hrena. *Bogoslovni vestnik* 78, št. 3:841–853.
- Zorko, Zinka.** 2010. Dialektizmi v delu Antona Martina Slomška (Tri pridige o jeziku). *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije* 10, št. 2/3:609–622.